دانشگاه گنبد کاووس
نشریه "حفاظت زیست بوم گیاهان"
دوره دهم، شماره بیستم
http://pec.gonbad.ac.ir

علمی-پژوهشی

تحلیل عاملی عوامل موثر بر مهاجرت جوامع مرتعدار در استان اردبیل

مهدی معمری[1*]، فیروز هژبر[2]، اردوان قربانی[3]، معصومه عباسی خالکی[4]

[1] دانشیار گروه علوم گیاهی و گیاهان دارویی، دانشکده کشاورزی مشگین‌شهر، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل
[2] کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل
[3] استاد گروه منابع طبیعی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل
[4] دکتری علوم مرتع، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۰۱

چکیده

مهاجرت روستا به شهر به‌عنوان یکی از اجزای کلیدی رویکرد معیشت برای افزایش درآمد و کاهش فقر، در بسیاری از نواحی روستایی مورد توجه قرار گرفته است. هدف از انجام این تحقیق تحلیل عاملی عوامل موثر بر مهاجرت روستا به شهر در بین مرتع‌داران ساکن در برخی حوزه‌های آبخیز استان اردبیل است. روش تحقیق از نوع توصیفی – تحلیلی و ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسش‌نامه، مشاهده و مصاحبه حضوری بود. جامعه آماری شامل ۹۲۴۴ نفر در ۵ حوزه آبخیز (۳۳ روستا) در استان اردبیل بود و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران، ۳۷۲ نفر به‌دست آمد. پرسش‌نامه شامل ۱۱ شاخص مربوط به عوامل اقتصادی، ۱۰ شاخص مربوط به عوامل اجتماعی و ۶ شاخص مربوط به سایر عوامل مؤثر بر مهاجرت روستا به شهر بود. برای اولویت‌بندی مؤلفه‌های موثر در مهاجرت روستا به شهر جوامع مرتع‌دار، از آزمون فریدمن استفاده شد. به‌منظور تحلیل عوامل موثر بر مهاجرت، از آزمون تحلیل عاملی استفاده شد، که برای تشخیص مناسب بودن داده‌های مربوط به متغیرهای مورد تحلیل، شاخص KMO و آزمون بارتلت استفاده شد. نتایج تحلیل مولفه‌های اصلی نشان داد که از بین شاخص‌های مورد مطالعه بر اساس بار عاملی، به‌ترتیب اهمیت نه عامل امنیت اقتصادی-فرهنگی، خدمات رفاهی، مهاجرت معکوس، نبود انگیزه ماندن در روستا، مشارکت اجتماعی، زمین، آینده فرزندان، ضعف اشتغال در روستا و فرصت اشتغال بیشتر در شهر، در مجموع ۸۵ درصد واریانس داده‌ها را تبیین کردند. به‌طورکلی نتایج تحقیق حاضر می‌تواند اولویت‌های ضروری در راستای کاهش مشکلات معیشتی و اجتماعی جوامع

*نویسنده مسئول: moameri@uma.ac.ir

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

روستایی منطقه مورد مطالعه را تبیین کند و اطلاعات لازم برای برنامه‌ریزی مناسب در اختیار ارگان‌های مربوط قرار دهد. این موضوع در نهایت می‌تواند سبب کاهش مهاجرت روستا-شهر شود.

واژه‌های کلیدی: **مهاجرت، مرتعداران، تحلیل عاملی، اردبیل**

مقدمه

مهاجرت یک راهبرد بقا است که افراد با وضعیت اقتصادی ضعیف، به‌ویژه ساکنان نواحی روستایی از آن استفاده می‌کنند (Ajaero and Onokala, 2013). مهاجرت تغییر دائمی و یا نیمه‌دائمی محل اقامت فرد یا گروهی از مردم است. همچنین، به معنی حرکت فیزیکی مردم از یک مکان به مکان دیگر برای بهبود وضع زندگی تعریف می‌شود، که به‌عنوان فرآیند اجتماعی در پاسخ به اوضاع پیچیده و چالش‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مذهبی، قومی و سیاسی رخ می‌دهد (بروکی میلان و عینالی، ۱۳۹۵؛ ویسی و همکاران، ۱۳۹۵). پدیده مهاجرت موضوعی پیچیده است که توجه بسیاری از دولت‌ها و تحلیل‌گران سیاسی را به خود جلب کرده است. در بسیاری از خانوارهای روستایی، مهاجرت به‌عنوان یکی از اجزای کلیدی رویکرد معیشت برای غلبه بر خطرات و افزایش درآمد خانوارها مورد توجه است (Badolo, 2021). در مورد عوامل موثر در مهاجرت روستا به شهر نظریه‌های مختلفی وجود دارد. به‌طوری‌که در بیشتر کشورهای در حال توسعه، مهاجرت اصولا از نواحی کمتر توسعه‌یافته به نواحی توسعه‌یافته داخلی با سرمایه‌گذاری بیشتر صورت می‌گیرد. این موضوع به پیشرفت کم نواحی مهاجرفرست سرعت می‌بخشد و شکاف زیادی بین نواحی توسعه‌یافته و کمتر توسعه‌یافته در داخل کشورها به‌وجود می‌آید (یعقوبی و احمدی، ۱۳۹۷). مهاجرت روستا-شهر در کشورهای در حال توسعه یکی از مهم‌ترین مشکلات اجتماعی و اقتصادی است. این پدیده باعث می‌شود که به‌طور مداوم جمعیت شهرها در حال افزایش باشد؛ درحالی‌که نواحی روستایی در حال تخلیه هستند. مهاجرت روستا-شهر دارای پیامدهای منفی زیادی از جمله افزایش جرم و جنایت در مناطق شهری است (Mahdi et al., 2014). تأثیر عوامل دافعه-جاذبه ناشی از تفاوت در سطوح توسعه اقتصادی بین نواحی روستایی و مناطق شهری منجر به مهاجرت گسترده مردم روستا به شهر می‌شود (Tong and Lo, 2021). مهاجرت روستا به شهر تحت تاثیر عوامل متعددی مانند جست‌وجوی فرصت‌های شغلی بهتر تا مهاجرت اجباری از زادگاه خود به‌دلیل تغییرات آب و هوایی، درگیری‌ها و جنگ‌ها است. موانع مهاجرت -به‌ویژه موانع ناشی از سیاست- از تعدیل بازار کار جلوگیری می‌کند و مانع تحول ساختاری می‌شود، که به‌طور بالقوه منجر به پیامدهای منفی جدی از نظر رشد و رفاه کلی می‌شود و بنابراین مطلوب نیست (Selod and Shilpi, 2021). تخریب محیط زیست، از بین رفتن زمین‌های کشاورزی، جنگل‌ها و مراتع، افراد را مجبور به ترک خانه‌های خود می‌کند. مردم با درک فرصت‌هایی که برای تحقق رویاها

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

در انتظار آنها است، از نواحی روستایی به مناطق شهری مهاجرت می‌کنند، اما اغلب این انتظارات برآورده نمی‌شود. بیشتر آنها در حومه شهرها و با فقر شدید به‌سر می‌برند. مهاجران در شهرها با مشکلات متعددی مانند اسکان، آب، غذا، مشکلات وسیله نقلیه و ترافیک، مسائل بهداشتی و خطرات ناشی از فاضلاب در حواشی شهرها و سایر خطرات مناطق فقیرنشین که باعث همه‌گیری بیماری مانند وبا و اسهال در بین ساکنان زاغه‌نشین می‌شود، روبه‌رو هستند (Pattnaik, 2012). حرکت داخلی مردم از نواحی روستایی به مناطق شهری معمولاً تحت تأثیر فقر، بهره‌وری و درآمد پایین کشاورزی، نرخ رشد بالای جمعیت، تخریب منابع طبیعی و محیط‌زیست، تکه‌تکه شدن زمین، توزیع نابرابر زمین‌های کشاورزی و فقدان نسبی فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی مناسب در نواحی روستایی قرار دارد (FAO and IOM, 2017). مهاجرت از نواحی روستایی به مناطق شهری می‌تواند تا حد زیادی متاثر از تخریب محیط زیست ناشی از افزایش رقابت برای بهره‌برداری از منابع طبیعی، تغییر اقلیم و یا سایر عوامل دافع در نواحی روستایی باشد (FAO, 2016). تغییرات آب و هوایی بر تخریب محیط زیست تأثیر منفی مستمر دارد و درنتیجه بر نظام‌های اجتماعی و اقتصادی وابسته به محیط زیست نیز اثر می‌گذارد و نهایتاً باعث جابه‌جایی احتمالی قابل توجه مردم می‌شود (Warner et al., 2010). در بسیاری از نواحی روستایی، جدا از کشاورزی که غالب‌ترین فعالیت اقتصادی است، فعالیت‌های خارج از مزرعه محدود است و به‌دلیل محدودیت زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی و نبود سرمایه‌گذاری، فرصت‌های شغلی کمی وجود دارد. همچنین، آموزش کافی برای افراد روستایی به‌منظور افزایش توسعه منابع انسانی و افزایش درآمد واقعی آنها وجود ندارد (Badolo, 2021). امروزه در بسیاری از نوحی روستایی، ضعف ساختاری باعث شده است تا روستاییان برای کسب فرصت‌های بهتر به مناطق شهری مهاجرت کنند. گریزناپذیری مهاجرت به‌ویژه در بین افراد تحصیل‌کرده، به فرار مغزهای روستایی تعبیر شده است؛ لذا مهاجرت برای کسب موفقیت نتیجه منطقی شعار «اگر روستا را ترک نکنید، بازنده خواهید بود»، است (طاهرخانی، ۱۳۸۰).

آبواو (Abwao, 2000) استدلال می‌کند که مهاجرت جوانان پرانرژی، از جمله افراد تحصیل‌کرده، بار را بر دوش بخش کشاورزی می‌اندازد و مناطق روستایی از تخصص منابع انسانی موردنیاز برای تحقیقات مستمر در بخش کشاورزی محروم می‌شوند. بنابراین، فرصت برای نوآوری‌ها کاهش می‌یابد. فقدان این مهارت‌ها و توانمندی‌ها بر بهره‌وری کشاورزی در مناطق روستایی تأثیر منفی می‌گذارد که ممکن است منجر به فقر و محرومیت شود. هی (He, 2013) بیان می‌کند که رابطه بین مهاجرت روستاییان به شهر و روند شهرنشینی با سه واقعیت مهم مشخص می‌شود که عبارتند از: (۱) دستمزد پایین مردم در نواحی روستایی نسبت به مناطق شهری، (۲) مهاجرت نیروی کار از مناطق روستایی به مناطق شهری و (۳) اشتغال بیشتر در مناطق شهری نسبت به نواحی روستایی. انیو (Enu, 2015) در

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

مطالعه‌ای بیان کرد که به‌دلیل تفاوت در فرصت‌های شغلی بین مناطق روستایی و شهری، بسیاری از مهاجران برای جست‌وجوی کار به مراکز شهری نقل مکان می‌کنند. همچنین، شکاف زیرساختی اجتماعی مانند مراقبت‌های بهداشتی باکیفیت، آموزش باکیفیت و سایر امکانات از جمله آب آشامیدنی سالم، مسکن مناسب، جاده‌های دسترسی، برق و سرگرمی، از جمله عوامل انگیزشی برای مهاجرت بسیاری از مردم از مناطق روستایی به مناطق شهری هستند. احمدی و توکلی (۱۳۹۵) بیان کردند که مهاجرت و تخلیه تدریجی روستاها سبب افزایش احساس ناامنی ساکنان شده و بقیه روستاها هم مهاجرت کرده‌اند، تا جایی که روستاها به‌طور کامل تخلیه شده‌اند. با خالی شدن روستاها از جمعیت، برنامه‌ریزی اقتصادی، اجتماعی و اختصاص بودجه از طرف دستگاه‌های دولتی نیز صورت نمی‌گیرد. درنتیجه، پدیده فقر، عقب‌ماندگی و مشکلات دیگر گریبان‌گیر محل می‌شود و این مسأله خود روند مهاجرت را شدیدتر می‌کند؛ زیرا خدمات‌رسانی به روستاها کاهش می‌یابد و تعادل اقتصادی بین شهر و روستا از بین می‌رود. حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۸) بیان کردند که در دهه گذشته روستاهای منطقه انارچای مشکین‌شهر از امکانات رفاهی، خدماتی و معیشتی چندان مناسبی برخوردار نبوده‌اند و محصولات بخش کشاورزی و دامداری رونق اقتصادی خوبی نداشته است؛ لذا بسیاری از جوانان جویای کار و امکانات بهتر، به شهرهای اطراف به‌خصوص اردبیل، کرج و تهران مهاجرت کرده‌اند. این روند کوچ در روستاهای دارای امکانات ضعیف‌تر آهنگ شدیدتری داشته است. بارانی (۱۳۹۹) در تحقیق خود نتیجه گرفت که از دیدگاه مردم محلی و معتمدان، عواملی مانند خشکسالی، فقر به‌عنوان یکی از دلایل اصلی، بیکاری و درآمد کم در مناطق روستایی از مهم‌ترین و دلایل مهاجرت روستا به شهر هستند. نوسانات آب و بروز خشکسالی‌های اخیر منجر به فرسایش شدید خاک، کاهش اراضی مستعد کشاورزی، کاهش سطح زیرکشت، افزایش هزینه‌های زراعی و باغی، وزش طوفان‌های شدید در روستا و در نتیجه بازده کم فعالیت‌های کشاورزی و کمبود سرمایه‌گذاری در روستاهای منطقه مرزی سیستان شده است. و نهایتا مردم به ناچار تن به مهاجرت اجباری می‌دهند که ناشی از عوامل سیاسی و طبیعی است. هانگ و پنگ (Hung and Peng, 2020) در مطالعه خود بیان کردند که وضعیت نامناسب نواحی روستایی سبب می‌شود که برخی از خانواده‌ها به شهر نقل مکان کنند و مهارت‌های لازم برای کارآفرین شدن را کسب کنند. پس از آن، آنها کارگران غیرماهر را از مناطق روستایی برای تولید کالاهای تولیدی استخدام می‌کنند. مهاجران در شهر بخشی از درآمد کار خود را به خانواده‌های اصلی خود واگذار می‌کنند. از طرفی وقتی‌که هزینه حمل و نقل روستا به شهر زیاد است، کارگران تمایل کمتری به ماندن در روستا خواهند داشت؛ زیرا هزینه‌های زیاد حمل و نقل سطح رفاه را در مناطق روستایی کاهش می‌دهد.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

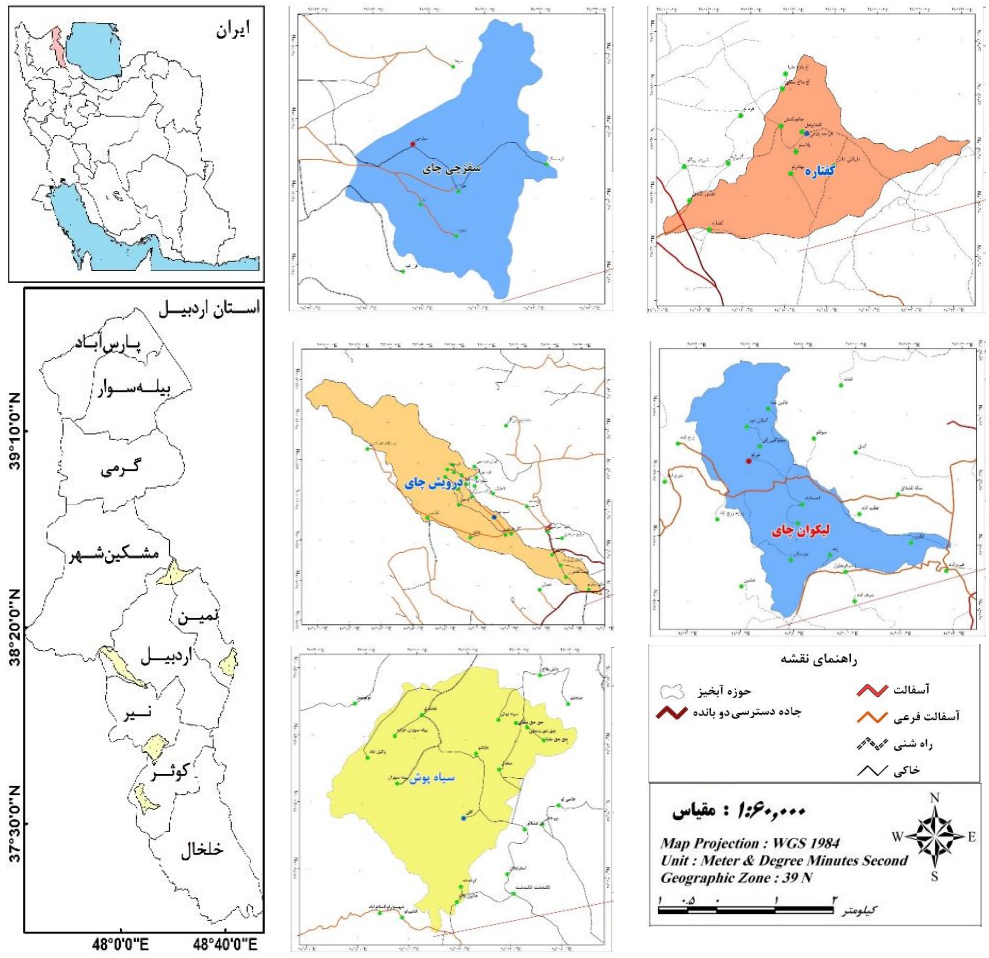
به‌طورکلی در چند دهه اخیر تمایل به مهاجرت به‌ویژه توسط جوانان و قشر تحصیل‌کرده روستاییان، از جمله جوامع مرتعدار، از مناطق روستایی به شهرها سیر صعودی داشته و مشکلاتی در نواحی روستایی و شهری ایجاد کرده است. از سوی دیگر با توجه به اینکه در مورد مهاجرت مرتعداران از مناطق روستایی به نواحی شهری تاکنون تحقیقات اندکی انجام شده است، بنابراین، هدف از انجام تحقیق حاضر تحلیل عاملی عوامل موثر بر مهاجرت (عوامل اقتصادی، اجتماعی و ...) روستا به شهر در بین جوامع مرتعدار ساکن در برخی حوزه‌های آبخیز استان اردبیل است.

مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه

این مطالعه در جوامع روستایی استان اردبیل در سال ۱۳۹۹ انجام شد. برای انجام این تحقیق، پنج شهرستان اردبیل، نیر، نمین، سرعین و کوثر در نظر گرفته شدند و سپس در هر شهرستان یک حوزه آبخیز به‌روش نمونه‌گیری سیستماتیک انتخاب شد. علت استفاده از روش سیستماتیک آن بود که در این حوزه‌ها اقدامات آبخیزداری و اصلاح مرتع انجام شده بود و برخی اطلاعات پایه و شناخت نسبی در مورد منطقه وجود داشت. در گام بعد در حوزه آبخیز کفتارق اردبیل ۴ روستا (کفتارق، چرنگنیش، دلیکلی‌داش و خواجه‌بلاغی)، در حوزه آبخیز سقزچی‌چای نمین ۳ روستا (سقزچی، حور و تفیه)، در حوزه آبخیز درویش‌چای سرعین ۹ روستا (اجور، آلوارسی، شایق، اسب‌مرز، علی‌داشی، ورنیاب، وینند کلخوران، کلخوران وینند و حای سغرلو)، در حوزه آبخیز لیکوان‌چای کوثر ۹ روستا (قالین قیه، گیلاخدوز، سولولو، قزلو، احمدآباد، رستم‌آباد، بورستان، زند و لیکوان) و در حوزه آبخیز سیاهپوش نیر ۸ روستا (سیاهپوش، خادملو، جق جق، جق جق علیا، دابانلو، سقدل، گلی و پیله‌سهران) به‌عنوان جامعه آماری انتخاب شدند (شکل ۱). در مجموع، جامعه آماری شامل مرتعداران ۵ حوزه آبخیز و ۳۳ روستا در استان اردبیل است. جمعیت موجود در روستاهای مورد مطالعه ۹۲۴۴ نفر است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). تغییرات جمعیتی در حوزه‌های آبخیز مورد مطالعه در بازه زمانی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ در جدول (۱) ارائه شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

شکل ۱- موقعیت حوزه‌های آبخیز مورد مطالعه در سطح کشور و استان اردبیل

روش تحقیق

در مطالعه حاضر روش تحقیق از نوع توصیفی- تحلیلی و ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسش‌نامه، مشاهده و مصاحبه حضوری روستاها بود. پرسش‌نامه شامل برخی ویژگی‌های توصیفی روستا، مرتعداران و همچنین ۱۱ شاخص مربوط به عوامل اقتصادی، ۱۰ شاخص مربوط به عوامل اجتماعی و ۶ شاخص مربوط به سایر عوامل مؤثر بر مهاجرت روستا به شهر بود (جدول ۲). قابل ذکر است که پرسش‌نامه محقق‌ساخت بود. برای این امر در گام نخست با مصاحبه‌های اکتشافی و مرور ادبیات ابعاد (مأخذشناسی)، مجموعه‌ای از شاخص‌های مناسب برای بررسی عوامل موثر بر مهاجرت روستا به شهر

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

در نظر گرفته شدند. سپس در گام بعد با تشکیل گروه مرجعی متشکل از متخصصان، پژوهشگران و کارشناسان، گویه‌های مناسب سنجش عوامل موثر بر مهاجرت روستا به شهر در منطقه مورد مطالعه استخراج شدند. اعتبار (روایی) پرسش‌ها از طریق مراجعه مکرر به جامعه پاسخگو و همچنین استفاده از نظرات کارشناسان و متخصصان امر مورد تأیید قرار گرفت. پایایی (قابلیت اعتماد) پرسش‌نامه‌ها بر اساس ضریب آلفای کرونباخ در نرم‌افزار SPSSver.22 تعیین شد (α=۰/۸۲). مقدار این ضریب نشان می‌دهد که گویه‌ها هم‌مسیر بوده، از هماهنگی و انسجام درونی مناسبی برخوردار هستند.

جدول ۱- تغییرات جمعیتی در حوزه‌های آبخیز مورد مطالعه در بازه زمانی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

حوزه آبخیز	روستاهای مورد مطالعه در حوزه آبخیز	جمعیت در سال ۱۳۸۵	جمعیت در سال ۱۳۹۰	جمعیت در سال ۱۳۹۵
کفتارق	کفتارق، چرنگینش، دلیکلی‌داش، خواجه‌بلاغی	۵۷۵	۳۸۸	۳۴۱
سقزچی‌چای	سقزچی، حور، تفیه	۳۹۲۵	۴۱۱۹	۳۷۰۳
درویش چای	اجور، آلوارسی، شایق، اسب‌مرز، علی‌داشی، ورنیاب، ویند کلخوران، کلخوران ویند، چای سقرلو	۴۴۲۷	۴۵۸۶	۳۹۹۱
لیکوان چای	قالین قیه، گیلاخدوز، سولوکو، قزلو، احمدآباد، رستم‌آباد، بورستان، زند، لیکوان	۱۷۳۴	۱۷۰۷	۸۸۰
سیاهپوش	سیاهپوش، خادملو، جق جق، جق جق علیا، دابانلو، سقدل، گلی، پیله‌سهران	۵۴۵	۴۶۷	۳۲۹

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

جدول ۲- شاخص‌های مورد استفاده برای بررسی عوامل موثر بر مهاجرت جوامع محلی

عوامل اقتصادی		عوامل اجتماعی		سایر عوامل	
شاخص	کد	شاخص	کد	شاخص	کد
نبود شغل مناسب در روستا	E_1	نبود بستر مناسب برای ازدواج جوانان	S_1	تمایل عمومی برای مهاجرت	O_1
نبود فرصت‌های سرمایه‌گذاری و کارآفرینی و اشتغال‌زایی	E_2	فقدان امکانات تفریحی و گذران اوقات فراغت	S_2	احتمال مهاجرت شما در آینده نزدیک به شهر	O_2
درآمد پایین مردم در روستا	E_3	تبلیغات کاذب در رسانه‌های جمعی دربارهبا زندگی مرفه شهری	S_3	امید به آینده روشن در روستا و ماندن در روستا	O_3
کمبود بازارهای مناسب برای فروش محصولات کشاورزی و دامی	E_4	انگیزه پیشرفت تحصیلی- شغلی	S_4	احتمال مهاجرت شما از شهر به روستا	O_4
نبود صنایع تبدیلی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی و دامی	E_5	نبود اطمینان از آینده فرزندان و ایجاد رفاه احتماعی	S_5	ترجیح به ماندن در روستا در صورت داشتن درآمد مناسب	O_5
پایین بودن قیمت زمین مسکونی و یا کشاورزی	E_6	تحمل ناپذیری نظام سنتی جامعه روستایی برای جوانان	S_6	تاثیر هزینه‌های پایین زندگی در روستا بر کاهش مهاجرت	O_6
نابرابری امکانات شهر و روستا و خدمات رفاهی و معیشتی	E_7	رضایت نداشتن از وضعیت مسکن در روستا و امور خدماتی (آب و برق و گاز) مناسب	S_7		
کمبود زمین کشاورزی	E_8	عدم گسترش مناسب زیر- ساخت‌های خدماتی در روستاها	S_8		
فرصت‌های اقتصادی بیشتر و دسترسی به مشاغلی با درآمد بیشتر در شهر	E_9	نبودمدیریت مناسب مواد زائد و فاضلاب در مناطق روستایی	S_9		
کاهش تولید و عدم بهره‌وری اقتصادی مناسب	E_{10}	تاثیر عرق به حفظ فرهنگ (لباس، گفتار و ...) بر کاهش مهاجرت	S_{10}		
نبود علاقه‌مندی نسل جوان به استمرار و گسترش فعالیت‌های کشاورزی و دامداری	E_{11}				

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

حجم جامعه مورد مطالعه برابر با ۹۲۴۴ نفر بود و به منظور برآورد حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که بر اساس آن، حجم نمونه برابر با ۳۷۲ نفر به دست آمد. روش نمونه‌گیری تحقیق حاضر چندمرحله‌ای بود. در مرحله اول، با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی نسبی و بر اساس نتیجه فرمول کوکران، سهم هر طبقه (حوزه آبخیز) از حجم نمونه کل مشخص شد. سپس به نسبت جمعیت و خانوارهای مرتعدار هر روستا (که معمولا بیشتر خانوارهای روستایی منطقه مرتعدار/دامدار بوده‌اند)، پرسشنامه‌ها بین روستاهای هر حوزه آبخیز تقسیم و تکمیل شدند (جدول ۳). در گام بعد، با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی، پس از انتخاب افراد از طریق مصاحبه عمیق و تکمیل پرسش‌نامه، اقدام به جمع‌آوری اطلاعات شد.

جدول ۳- تعداد نمونه برای هریک از محدوده مرزی مورد بررسی

حوزه آبخیز	روستاهای مورد مطالعه در حوزه آبخیز	تعداد در جامعه	درصد در جامعه	تعداد در نمونه
کفتارق	کفتارق، چرنگینش، دلیکلی‌داش، خواجه‌بلاغی	۳۴۱	۳/۱۷	۱۳
سقزچی‌چای	سقزچی، حور، تفیه	۳۷۰۳	۳۵/۴۵	۱۳۱
درویش چای	اجور، آلوارسی، شایق، اسب‌مرز، علی‌داشی، ورنیاب، ویند کلخوران، کلخوران ویند، چای سقرلو	۳۹۹۱	۴۴/۰۲	۱۶۰
لیکوان چای	قالین قیه، گیلاخدوز، سولوکو، قزلو، احمدآباد، رستم‌آباد، بورستان، زند، لیکوان	۸۸۰	۱۲/۷۳	۴۸
سیاهپوش	سیاهپوش، خادملو، جق جق، جق جق علیا، دابانلو، سقدل، گلی، پیله‌سهران	۳۲۹	۴/۶۱	۲۰
کل	-	۹۲۴۴	۱۰۰	۳۷۲

در تحلیل داده‌ها، به‌منظور استخراج خصوصیات جامعه آماری مورد مطالعه از آمار توصیفی استفاده شد. به‌دلیل نرمال نبودن داده‌ها (آزمون کولموگروف-اسمیرنوف)، از آزمون‌های غیرپارامتری برای تحلیل داده‌ها استفاده شد. برای اولویت‌بندی و شناسایی مهم‌ترین مؤلفه‌های موثر در مهاجرت روستائیان، از آزمون فریدمن استفاده شد. به‌منظور تحلیل عوامل موثر بر مهاجرت مرتعداران در استان اردبیل، از آزمون تحلیل عاملی اکتشافی[1] استفاده شد، که برای تشخیص مناسب بودن داده‌های مربوط به متغیرهای مورد تحلیل، از شاخص KMO[2] و آزمون بارتلت بهره گرفته شد. در این روش اگر مقدار شاخص KMO بیشتر از ۰/۵ و آماره کای‌دو برای آزمون بارتلت معنی‌دار شود، حاکی از همبستگی و

[1] - Exploratory Factor Analysis
[2] - Kaiser-Meyer-Olkin

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

کفایت متغیرهای موردنظر برای انجام تحلیل عاملی است و پیش‌فرض چندگانگی خطی رعایت شده است و استفاده از روش آماری تجزیه به مؤلفه‌های اصلی مانعی ندارد (کلانتری، ۱۳۸۹؛ فرج‌الهی و همکاران، ۱۳۹۹). به منظور به حداقل رساندن بارهای عاملی متقاطع، از چرخش واریماکس (Varimax) استفاده شد (فرشادفر، ۱۳۸۰). استفاده از چرخش واریماکس، استقلال بین عامل‌های استخراجی را حفظ می‌کند و متغیرهای دارای بار عاملی بزرگتر را به کمترین تعداد کاهش می‌دهد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار $SPSS_{ver.22}$ انجام شد.

نتایج

نتایج توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب متغیرهای سن، وضعیت تحصیلی و شغل اصلی در جدول (۴) ارائه شده است. نتایج این جدول نشان می‌دهد که ۱۳/۷ درصد پاسخگویان با کمترین فراوانی در گروه سنی ۲۱ تا ۳۰ سال و ۳۱ تا ۴۰ سال و ۵۸/۱ درصد با بیشترین فراوانی در گروه سنی بالای ۵۰ سال هستند. ۸/۹ درصد پاسخگویان با کمترین فراوانی تحصیلات دانشگاهی و ۲۱/۲ درصد نیز با بیشترین فراوانی راهنمایی و بی‌سواد بودند. که این موضوع می‌تواند نشان‌دهنده مهاجرت مرتعداران دارای تحصیلات دانشگاهی از نواحی روستایی به مناطق شهری در جست‌وجوی شغل بهتر باشد. ۰/۳ درصد پاسخگویان با کمترین فراوانی شغل اصلی کشاورزی داشتند و ۸۵/۵ درصد با بیشترین فراوانی به‌طور مشترک شغل اصلی دامداری و کشاورزی داشتند.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

جدول ۴- توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب برخی خصوصیات روستاییان

متغیر	طبقه‌بندی	تعداد	فراوانی نسبی (٪)
گروه سنی	۲۱ تا ۳۰ سال	۵۱	۱۳/۷
	۳۱ تا ۴۰ سال	۵۱	۱۳/۷
	۴۱ تا ۵۰ سال	۵۴	۱۴/۵
	بالای ۵۰ سال	۲۱۶	۵۸/۱
	جمع	۳۷۲	۱۰۰
وضعیت سواد	بی‌سواد	۷۹	۲۱/۲
	ابتدایی	۳۶	۹/۷
	راهنمایی	۱۳۶	۳۶/۵
	دیپلم	۵۶	۱۵/۱
	تحصیلات دانشگاهی	۳۳	۸/۹
	جمع	۳۷۲	۱۰۰
شغل اصلی	دامداری	۱۵	۴/۰۰
	کشاورزی	۱	۰/۳
	دامداری و کشاورزی	۳۱۸	۸۵/۵
	سایر	۱	۰/۳
	جمع	۳۷۲	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

نتایج آزمون فریدمن به‌منظور الویت‌بندی مولفه‌ها نشان داد که اهمیت و رتبه مولفه‌های موثر در مهاجرت با یکدیگر اختلاف معنی‌داری دارد و پاسخگویان رتبه‌بندی متفاوتی برای مولفه‌ها دارند (جدول ۵). نتایج الویت‌بندی مولفه‌ها نشان داد مهم‌ترین شاخص‌های موثر در مهاجرت به ترتیب عدم اطمینان از آینده فرزندان و ایجاد رفاه احتماعی و اقتصادی (S_5) با میانگین رتبه ۲۴/۴۴، فقدان امکانات تفریحی و گذران اوقات فراغت (S_2) با میانگین رتبه ۲۴/۲۱، عدم علاقمندی نسل جوان به استمرار و گسترش فعالیت‌های کشاورزی و دامداری (E_{11}) با میانگین رتبه ۲۴/۰۴ و ترجیح به ماندن در روستا در صورت داشتن درآمد مناسب (O_5) با میانگین رتبه ۲۳/۶۳ بودند (جدول ۶).

جدول ۵- میزان معنی‌داری مولفه‌های موثر بر مهاجرت روستا به شهر مرتعداران بر اساس آزمون فریدمن

تعداد	درجه آزادی	آماره کای اسکوئر	معنی‌داری
۳۵۹	۲۶	۵۸۰۵/۲۰۴	۰/۰۰۰

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

جدول ۶- اولویت‌بندی مولفه‌هایی تاثیرگذار بر مهاجرت با استفاده از آزمون فریدمن

گویه	میانگین رتبه	رتبه
عدم اطمینان از آینده فرزندان و ایجاد رفاه احتماعی و اقتصادی (S_5)	۲۴/۴۴	۱
فقدان امکانات تفریحی و گذران اوقات فراغت (S_2)	۲۴/۲۱	۲
عدم علاقمندی نسل جوان به استمرار و گسترش فعالیت‌های کشاورزی و دامداری (E_{11})	۲۴/۰۴	۳
ترجیح به ماندن در روستا در صورت داشتن درآمد مناسب (O_5)	۲۳/۶۳	۴
فرصت‌های اقتصادی بیشتر و دسترسی به مشاغلی با درآمد بالاتر در شهر (E_9)	۲۳/۵۸	۵
نابرابری امکانات شهر و روستا و خدمات رفاهی و معیشتی (E_7)	۲۲/۰۱	۶
نبود شغل مناسب در روستا (E_1)	۱۸/۱۹	۷
تاثیر هزینه‌های پایین زندگی در روستا بر کاهش مهاجرت (O_6)	۱۶/۱۴	۸
کمبود زمین کشاورزی (E_8)	۱۵/۴۰	۹
نبود فرصت‌های سرمایه‌گذاری و کارآفرینی و اشتغال‌زایی (E_2)	۱۵/۳۴	۱۰
درآمد پایین مردم در روستا (E_3)	۱۵/۱۸	۱۱
عدم گسترش مناسب زیر ساخت‌های خدماتی در روستاها (S_8)	۱۵/۱۷	۱۲
احتمال مهاجرت شما از شهر به روستا (O_4)	۱۵/۱۲	۱۳
تبلیغات کاذب در رسانه‌های جمعی دربارهبا زندگی مرفه شهری (S_3)	۱۵/۰۹	۱۴
تحمل‌ناپذیری نظام سنتی جامعه روستایی برای جوانان (S_6)	۱۵/۰۷	۱۵
کاهش تولید و عدم بهره‌وری اقتصادی مناسب(E_{10})	۱۴/۷۱	۱۶
امید به آینده روشن در روستا و ماندن در روستا (O_3)	۱۴/۵۵	۱۷
نبود صنایع تبدیلی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی و دامی (E_5)	۱۴/۱۳	۱۸
نبود بستر مناسب برای ازدواج جوانان (S_1)	۱۳/۸۲	۱۹
انگیزه پیشرفت تحصیلی- شغلی (S_4)	۸/۰۷	۲۰
کمبود بازارهای مناسب برای فروش محصولات کشاورزی و دامی (E_4)	۷/۵۵	۲۱
نبود مدیریت مناسب مواد زائد و فاضلاب در مناطق روستایی (S_9)	۳/۹۱	۲۲
تمایل عمومی برای مهاجرت (O_1)	۳/۹۰	۲۳
تاثیر عرق به حفظ فرهنگ (لباس، گفتار و ...) بر کاهش مهاجرت (S_{10})	۳/۸۱	۲۴
رضایت نداشتن از وضعیت مسکن در روستا و امور خدماتی (آب و برق و گاز) مناسب (S_7)	۳/۷۱	۲۵
احتمال مهاجرت در آینده نزدیک به شهر (O_2)	۳/۵۱	۲۶
پایین بودن قیمت زمین مسکونی و یا کشاورزی (E_6)	۳/۱۱	۲۷

نتایج تحلیل عاملی نشان داد که شاخص KMO برای متغیرهای مورد بررسی برابر با ۰/۶۳ است، که حاکی از همبستگی و کفایت متغیرهای موردنظر برای انجام تحلیل عاملی است. هم‌چنین، مقدار

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

آزمون بارتلت برابر ۱۳۱۴۰/۴۶۸و در سطح اطمینـان ۹۹ درصـد معنـی‌دار اسـت ($p<0.01$)، بنـابراین، پیش‌فرض چندگانگی خطی رعایت شده است و استفاده از روش آمـاری تجزیـه بـه مؤلفـه‌هـای اصـلی مانعی ندارد. به عبارت دیگر، بین متغیرها همبستگی معنی‌داری وجود دارد (جدول ۷).

نتایج تجزیه به مؤلفه‌های اصلی (PCA) در جداول (۷) و (۸) ارائه شده اسـت. نتـایج جـدول (۸) و همچنین نمودار سنگ‌ریزه (شـکل ۲) نشـان مـی‌دهـد کـه ۹ عامـل دارای ارزش ویـژه بیشـتر از یـک (Eigenvalues>1) بوده و ۸۵ درصد واریانس داده‌ها را تبیین می‌کنند. هرچه درصـد واریـانس مقـدار ویژه یک عامل بیشتر باشد، به این معنی است که آن عامل نقش بیشتری در تبیـین واریـانس متغیرهـا دارد. به عنوان مثال، عامل اول به تنهایی ۲۳/۱۰ درصد از واریانس متغیرهـای مـورد بررسـی را تبیـین کرده است. شکل (۲) تغییرات مقادیر ویژه را در ارتباط با عامل‌ها نشان می‌دهد. این نمـودار سـنگ‌ریزه برای تعیین تعداد بهینه مولفه‌ها به‌کار می‌رود. با توجه به نتایج این نمودار مشاهده می‌شود که از عامـل نهم به بعد، تغییرات مقدار ویژه کاهش می‌یابد، بنابراین می‌توان ۹ عامل اول را به‌عنوان عوامل مهم کـه بیشترین نقش را در تبیین واریانس داده‌ها دارند، استخراج کرد.

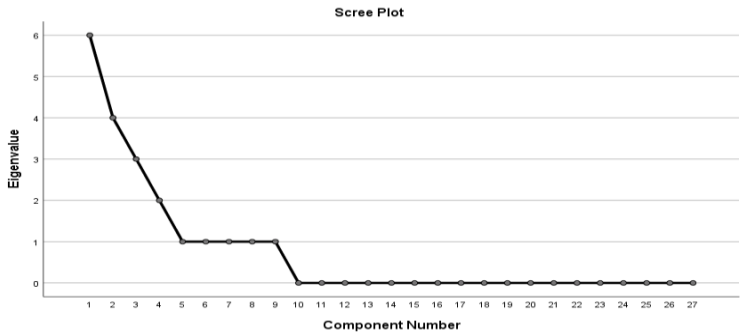
جدول ۷- آماره‌های آزمون پیش‌فرض تجزیه مؤلفه‌های اصلی

آماره		ارزش
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		۰/۶۳
آزمون بارتلت	Approx. Chi-Square	۱۳۱۴۰/۴۶۸
	درجه آزادی	۳۵۱
	معنی‌داری	۰/۰۰۰

جدول ۸- مقدار ویژه عامل‌های مهم تاثیرگذار در مهاجرت روستا به شهر مرتعداران

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد واریانس تجمعی مقدار ویژه
۱	۶/۲۳۹	۲۳/۱۰۸	۲۳/۱۰۸
۲	۴/۴۰۴	۱۶/۳۱۱	۳۹/۴۱۹
۳	۳/۴۲۸	۱۲/۶۹۷	۵۲/۱۱۶
۴	۲/۳۴۴	۸/۲۸۳	۶۰/۷۹۷
۵	۱/۸۱۴	۶/۷۱۷	۶۷/۵۱۴
۶	۱/۳۹۸	۵/۱۷۸	۷۲/۶۹۳
۷	۱/۲۵۶	۴/۶۵۰	۷۷/۳۴۳
۸	۱/۱۳۷	۴/۲۱۱	۸۱/۵۵۳
۹	۱/۰۰۸	۳/۷۳۲	۸۵/۲۸۶

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

شکل ۲- نمودار سنگ‌ریزه مقدار ویژه مولفه های استخراج شده

در جدول (۹) متغیرهای بارگذاری شده در هر عامل بعد از چرخش واریماکس مشخص و بار عاملی هر متغیر ارائه شده است. هر متغیر در عاملی قرار می‌گیرد که بیشترین مقدار قدر مطلق بار عاملی را داشته باشد که هر چه قدرمطلق بار عاملی بیشتر باشد، نشان‌دهنده همبستگی زیاد آن متغیر با عامل مورد نظر است. بر اساس نتایج این جدول، در بیشتر موارد بار عاملی متغیرها بیشتر از ۰/۷ بوده است که این موضوع نشان از همبستگی زیاد بین متغیرها و عامل‌های مربوط است. برای مثال، نتایج جدول نشان می‌دهد که عامل امنیت اقتصادی-فرهنگی با هشت متغیر، حدود ۲۳ درصد از واریانس متغیرهای را تبیین کرده است.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

جدول ۹- متغیرهای بارگذاری شده در عامل‌های مختلف

عامل	نام عامل	متغیر	ضریب (بار عاملی)
۱	امنیت اقتصادی- فرهنگی	نبود شغل مناسب در روستا (E_1)	۰/۷۲۹
		نبود صنایع تبدیلی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی و دامی (E_5)	-۰/۷۷۴
		نابرابری امکانات شهر و روستا و خدمات رفاهی و معیشتی (E_7)	-۰/۹۳۳
		نبود بستر مناسب برای ازدواج جوانان (S_1)	-۰/۸۵۴
		رضایت نداشتن از وضعیت مسکن در روستا و امور خدماتی (آب و برق و گاز) مناسب (S_7)	۰/۷۰۵
		نبود مدیریت مناسب مواد زائد و فاضلاب در مناطق روستایی (S_9)	۰/۸۰۴
		تاثیر عرق به حفظ فرهنگ (لباس، گفتار و ...) بر کاهش مهاجرت (S_{10})	۰/۸۴۴
		تمایل عمومی برای مهاجرت (O_1)	۰/۷۱۴
۲	خدمات رفاهی	کمبود بازارهای مناسب برای فروش محصولات کشاورزی و دامی (E_4)	۰/۸۲۳
		فقدان امکانات تفریحی و گذران اوقات فراغت (S_2)	۰/۸۵۶
		تبلیغات کاذب در رسانه‌های جمعی درباره با زندگی مرفه شهری (S_3)	۰/۹۴۷
		انگیزه پیشرفت تحصیلی- شغلی (S_4)	۰/۸۶۳
		عدم گسترش مناسب زیر ساخت‌های خدماتی در روستاها (S_8)	۰/۸۸۷
		احتمال مهاجرت شما از شهر به روستا (O_4)	۰/۸۶۹
۳	مهاجرت معکوس	امید به آینده روشن در روستا و ماندن در روستا (O_3)	۰/۸۵۸
		ترجیح به ماندن در روستا در صورت داشتن درآمد مناسب (O_5)	۰/۸۸۹
		تاثیر هزینه‌های پایین زندگی در روستا بر کاهش مهاجرت (O_6)	-۰/۹۰۱
۴	نداشتن انگیزه ماندن در روستا	کاهش تولید و عدم بهره‌وری اقتصادی مناسب (E_{10})	-۰/۷۸۵
		نبود علاقه‌مندی نسل جوان به استمرار و گسترش فعالیت‌های کشاورزی و دامداری (E_{11})	-۰/۹۱۷
۵	مشارکت اجتماعی	تحمل‌ناپذیری نظام سنتی جامعه روستایی برای جوانان (S_6)	-۰/۸۹۰
		احتمال مهاجرت در آینده نزدیک به شهر (O_2)	۰/۴۹۸
۶	زمین	کمبود زمین کشاورزی (E_8)	۰/۸۷۹
		پایین بودن قیمت زمین مسکونی و یا کشاورزی (E_6)	۰/۸۰۳
۷	آینده فرزندان	نبود اطمینان از آینده فرزندان و ایجاد رفاه اجتماعی و اقتصادی (S_5)	-۰/۹۶۲
۸	ضعف اشتغال در روستا	نبود فرصت‌های سرمایه‌گذاری و کارآفرینی و اشتغال‌زایی (E_2)	۰/۲۶۳
		درآمد پایین مردم در روستا (E_3)	۰/۸۰۶
۹	فرصت پیشرفت در شهر	فرصت‌های اقتصادی بیشتر و دسترسی به مشاغلی با درآمد بالاتر در شهر (E_9)	۰/۹۰۴

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

بحث و نتیجه‌گیری

مهاجرت روستا-شهر با توجه به تغییرات زیرساختی، اقتصادی و اجتماعی که در دهه‌های اخیر در کشور اتفاق افتاده است، به یک پدیده نگران‌کننده تبدیل شده است. به‌ویژه وقتی این مهاجرت در بین نسل جوان و قشر تحصیل‌کرده اتفاق می‌افتد، مشکلات و معضلات بیشتری نیز به‌دنبال خواهد داشت. چراکه این امر باعث کاهش نیروی فعال در بخش کشاورزی، دامداری و مرتعداری می‌شود که خود سبب کاهش تولید و بهره‌وری در نواحی روستایی می‌گردد. در منطقه مورد مطالعه نیز با توجه به اینکه یکی از قطب‌های دامداری (که بیشتر دامداری وابسته به مراتع است) است، مهاجرت جوانان و تخلیه نواحی روستایی از نیروی کار و سرمایه‌های انسانی، سبب ایجاد مشکلات مختلفی شده است که مسلما در تولید گوشت قرمز و سایر صنایع وابسته به‌دامداری کشور نیز اثر قابل‌توجهی دارد. نتایج تحلیل عاملی نشان داد که ۹ عامل دارای ارزش ویژه بیشتر از یک هستند و ۸۵ درصد واریانس داده‌ها را تبیین می‌کنند. عامل اول (امنیت اقتصادی-فرهنگی) به تنهایی ۲۳/۱۰ درصد از واریانس متغیرهای را تبیین کرده است. نتایج تحلیل مولفه‌های اصلی نشان داد که از ترکیب شاخص‌های مورد مطالعه بر اساس بار عاملی، به‌ترتیب اهمیت، نه عامل امنیت اقتصادی-فرهنگی، خدمات رفاهی، مهاجرت معکوس، عدم‌انگیزه ماندن در روستا، مشارکت اجتماعی، زمین، آینده فرزندان، ضعف اشتغال در روستا و فرصت اشتغال بیشتر در شهر، در مهاجرت جوامع مرتعدار به شهرها نقش داشتند. بر اساس نتایج تحلیلی، نبود شغل مناسب، نبود صنایع تبدیلی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی و دامی، نابرابری امکانات شهر و روستا و خدمات رفاهی و معیشتی، نبود بستر مناسب برای ازدواج جوانان، رضایت نداشتن از وضعیت مسکن در روستا و امور خدماتی (آب و برق و گاز) مناسب، نبود مدیریت مناسب مواد زائد و فاضلاب در مناطق روستایی، تاثیر عرق به حفظ فرهنگ (لباس، گفتار و ...) بر کاهش مهاجرت و تمایل عمومی برای مهاجرت در عامل اول (امنیت اقتصادی-فرهنگی) قرار گرفتند و جزو مهم‌ترین عوامل موثر بر مهاجرت روستا به شهر هستند. مولفه‌های دیگر نیز با درصد کمتر در مهاجرت روستا به شهر تاثیرگذار بوده‌اند. به‌طورکلی، به‌نظر می‌رسد که مجموعه این عوامل نهایتا سبب بروز مشکلاتی مانند بیکاری، فقر، درآمد پایین، دسترسی نداشتن به خدمات رفاهی، نابرابری امکانات شهر و روستا، نبود علاقه‌مندی نسل جوان به ادامه شغل والدین و... می‌شود و این دلایل نهایتا سبب مهاجرت جوامع روستایی مرتعدار از نواحی روستایی به مناطق شهری شده است. در این ارتباط بروکی میلان و و عینالی (۱۳۹۵) بیان می‌کنند که مشکلاتی مانند بیکاری، رضایت نداشتن از انجام فعالیت‌های روستا (دامداری، زراعت و ...)، سختی کار کشاورزی و دامداری، نداشتن زمین کشاورزی، ارزان بودن نیروی کار و هزینه زیاد زندگی، هزینه زیاد نگهداری دام، کمبود امکانات بهداشتی و درمانی و نبود جاده‌های مناسب از مهم‌ترین عوامل موثر بر مهاجرت خانوارهای روستاهی مرزی دهستان چالدارن جنوبی بودند.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

همچنین، ویسی و همکاران (۱۳۹۵) بیان کردند که مهاجرت فصلی خانوارها، رابطه معکوس با مقدار زمین خانوار دارد و هر چه مالکیت زمین خانوار کمتر باشد، مهاجرت بیشتر خواهد بود؛ چرا که زمین کمتر باعث کسب درآمد کمتر خواهد شد.

با توجه به مشاهدات و مصاحبه‌های میدانی در نواحی روستایی مورد مطالعه، فضای سرسبز و طبیعی مناسب روستاها، توسعه گردشگری و بوم‌گردی در برخی روستاها مانند سقزچی‌چای و توسعه‌های اخیری که در برخی از روستاها انجام شده است، بهبود وضعیت بهداشتی و رفاهی و نیز تورم شدید سال‌های اخیر که باعث ایجاد مشکلاتی در زندگی شهری افراد مهاجر شده است، در برخی موارد مهاجرت معکوس در منطقه اتفاق افتاده است. در این زمینه سلدون و شیلپی (Selod and Shilpi, 2021) معتقدند که به عنوان یک قاعده کلی، سیاست‌گذاران در کشورهای در حال توسعه باید واکنش‌های مهاجرت را در طراحی سیاست‌ها و برنامه‌های سرمایه‌گذاری در نظر بگیرند؛ زیرا پاسخ‌های مهاجرت می‌تواند تأثیرات این سیاست‌ها را جبران کند. مهدی و همکاران (Mahdi et al., 2014) نیز بیان کردند که با توجه به اینکه مهاجرت پدیده‌ای قابل حذف نیست، اقداماتی مانند حمایت از گردشگری روستایی، حمایت از کشاورزان کوچک، اعطای تسهیلات ساکنان روستاها، توسعه خدمات بهداشتی، آموزشی، حمل و نقل عمومی، راه‌های روستایی مناسب در مناطق کوهستانی، اعزام پزشکان به روستاها، توسعه فناوری‌های جدید (اینترنت، دستگاه‌های خودپرداز و بانکداری الکترونیکی) در مناطق روستایی، مشارکت ساکنان روستایی در تصمیم‌گیری، انگیزه روانی برای ماندن نیروهای فعال در روستاها، تنظیم و برنامه‌ریزی برای دسترسی آسان مناطق روستایی به شهر (سیستم حمل و نقل عمومی) و در نهایت افزایش فرصت‌های شغلی مناسب در روستاها می‌تواند سبب کاهش مهاجرت روستا-شهر شود. گی و همکاران (Ge et al., 2020) معتقدند که در زمینه نشاط روستایی، تحول کشاورزی سنتی در مناطق روستایی و توجه بیشتر به نظام معیشتی آینده دهقانان کوچک، می‌تواند سبب کاهش مشکلات جوامع روستایی و در نتیجه کنترل مهاجرت شود. آنها بیان کردند که ترویج تحول روستایی برای ایجاد فرصت‌های شغلی بیشتر بر اساس اوضاع محلی و جذب مهاجران روستایی برای بازگشت به کسب و کار در روستا بسیار مهم است. مومنی و همکاران (۱۳۹۹) نیز در تحقیق خود بیان کردند که عمده عوامل جمعیت‌پذیرشدن روستاهای پیراشهری دهستان صادقیه نجف‌آباد، ناشی از عوامل اقتصادی با تاثیرپذیری از نقش ضرورت شغل و نزدیکی به محل کار، عوامل اجتماعی با تاثیرپذیری بازگشت به زادگاه، عوامل فرهنگی دل‌نکندن ساکنان از شهید خود، عوامل زیست‌محیطی پایین بودن تراکم جمعیت و عوامل زیرساختی قرار گرفتن روستا در مسیر جاده‌های مواصلاتی است.

به‌طور کلی، برای کنترل مهاجرت روستا- شهر مرتعداران (و سایر روستاییان) و جلوگیری از معضلات ناشی از آن در نواحی روستایی و همچنین شهری، نهادهای مربوطه باید به‌طور ویژه به تقویت

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

صنایع کوچک مانند صنایع دستی روستایی، ایجاد تعاونی‌های کوچک، کمک به دامداران و مرتعداران در راستای تامین نهاده‌های دامی که اخیرا دچار نوسانات و تورم شدید شده است، کمک به کشاورزان در تامین نهاده‌ها و همچنین خرید تضمینی و با قیمت مناسب محصولات، تامین نیازهای اساسی و زیرساختی روستاها، ایجاد فرصت‌های شغلی مناسب، توجه کنند. نکته قابل توجه دیگر آن است که، با توجه به اینکه استان اردبیل مراتع قابل‌توجهی دارد و یکی از قطب‌های دامداری و مرتعداری کشور است، افزایش اشتغال در بخش دامداری و مرتعداری و صنایع وابسته همراه با بهره‌برداری صحیح و اصولی از آنها، می‌تواند نقش مهمی در بهبود معیشت روستاییان و عشایر و کاهش مهاجرت روستا-شهر داشته باشد.

سپاسگزاری

این تحقیق با حمایت مالی معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه محقق اردبیلی انجام شده است. بدین‌وسیله نویسندگان از حمایت این معاونت سپاسگزاری می‌کنند.

منابع

احمدی، ش.، توکلی، م. ۱۳۹۵. مهاجرت و آثار آن بر ساختار کشاورزی (مطالعه موری: بخش مرکزی شهرستان سردشت). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۸ (۴): ۶۴۵-۶۵۹.

بارانی، ن. ۱۳۹۹. بررسی عوامل موثر بر مهاجرت از روستا به شهر در منطقه مرزی سیستان. *نشریه علمی دانش انتظامی سیستان و بلوچستان*. ۱۱ (۳۴): ۷۳-۹۶.

بروکی میلان، ع.، عینالی، ج. ۱۳۹۵. تحلیل عوامل موثر بر مهاجرت روستاهای مرزی (مطالعه موردی: روستاهای مرزی دهستان چالدران جنوبی). فصلنامه علوم و فنون مرزی، ۱۹: ۸۳-۶۳.

حسین‌زاده، ع.، معمری، م.، قربانی، ا.، مفیدی چلان، م. ۱۳۹۸. عوامل اقتصادی و اجتماعی اثرگذار بر مهاجرت روستاییان مورد: سامان‌های عرفی روستایی حوزه انارچای مشگین‌شهر. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستائی. ۸ (۴): ۲۴۳-۲۵۹.

کلانتری، خ. ۱۳۸۹. پردازش و تحلیل داده ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی. چاپ هشتم. انتشارات فرهنگ صبا. ۳۸۸ صفحه.

طاهرخانی، م. ۱۳۸۰. تحلیل بر عوامل موثر در مهاجرت روستا-شهری. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۱۶(۳): ۶۷-۹۳.

فرشادفر، ع. ۱۳۸۰. اصول و روش‌های آماری چند متغیره، انتشارات طاق بستان، دانشگاه رازی کرمانشاه.

مومنی، ا.، جهانشیری، م.، ترکاشوند، ز. ۱۳۹۹. عوامل موثر بر رشد مهاجرت معکوس در سکونت‌گاههای پیراشهری نجف‌آباد. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۳ (۱): ۱۸۳۰-۱۹۸.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

فرج‌الهی، ا.، عسگری، ح.ر.، اونق، م.، محبوبی، م.ر.، سلمان ماهینی، ع.ر. ۱۳۹۹. نیرو محرک‌های اقتصادی-اجتماعی تغییر کاربری مراتع و جنگل‌ها در منطقه مراوه‌تپه. نشریه علمی تحقیقات مرتع و بیابان ایران، ۲۷ (۴): ۶۴۲-۶۵۶.

ویسی، ف.، سلمانی، م.، رضوانی، م.ر. ۱۳۹۵. واکاوی نقش عوامل مکانی-فضایی در مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی به شهر، مطالعه موردی: شهرستان سروآباد. مجله مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی.، ۱۱ (۳۷): ۱۹-۳۵.

یعقوبی، ج.، احمدی، ا. ۱۳۹۷. فراتحلیل عوامل مؤثر بر تمایل جوانان روستایی به مهاجرت به شهر. رویکردهای پژوهشی کارآفرینانه در کشاورزی. ۱ (۳): ۳۱-۴۰.

Abwao, P., 2000. Environmental impacts and disparities associated with rural urban migration. Department of Environmental Studies and Community Development, Kenyatta University. 65-69.

Ajaero, C.K., Onokala, P.C. 2013. The Effects of Rural-Urban Migration on Rural Communities of Southeastern Nigeria, International Journal of Population Research, ID 610193.

Badolo, A., 2021. The effect of rural-urban migration on socioeconomic status. A case of sunyani municipal area of Ghana, International Journal of Environment and Pollution. 8(11): 129-152.

Enu, P., 2015. The Effects of Rural –Urban Migration in Ghana: Empirical Evidence from the Okaishie Community-Greater Accra Region. Social and Basic Sciences Research Review, 2(10): 416-428.

FAO & IOM (International Organization for Migration). 2017. Agriculture and migration in the context of climate change. Rome. 2 p.

Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2016. Addressing rural youth migration at its root causes: A conceptual framework. 4 p.

Ge, D., Long, H., Qiao, W., Wang, Z., Sunc, D., Yang, R. 2020. Effects of rural–urban migration on agricultural transformation: A case of Yucheng City, China. Journal of Rural Studies. 76: 85-95.

He, C., 2013. Urbanization and migration. In I. Ness (Ed.), The Encyclopedia of Global Human Migration. Wiley-Blackwell Publishing Ltd.

Hung, L.W., Peng, S.K. 2020. Rural-urban migration with remittances and welfare analysis, Regional Science and Urban Economics, https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2020.103629

Mahdi, A., Mahdi, M.H., Shafiei, M. 2014. Factors Influencing Rural-Urban Migration from Mountainous Areas in Iran: A Case Study in West Esfahan. European Online Journal of Natural and Social Sciences, 3(3): 723-728.

Pattnaik, DR.B.S., 2012. Environmental impacts of urban Migration. Conference: 99th Indian Science Congress-2012 At: Kitts-Bhubneswar, India, Vol. 99.

Selod, H., Shilpi, F. 2021. Rural-urban migration in developing countries: Lessons from the literature. Regional Science and Urban Economics. https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2021.103713

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]

Tong, W., Lo, K. 2021. Back to the Countryside: Rural Development and the Spatial Patterns of Population Migration in Zhejiang, China, Agriculture, 11: 788.

Warner, K., Hamza, M., Oliver-Smith, A., Renaud, F., Julca, A. 2010. Climate change, environmental degradation and migration. Natural Hazards. 55(3): 689-715.

[Downloaded from pec.gonbad.ac.ir on 2026-11-11]